

Araştırma Makalesi/Research Article

Basra Körfezi'nde Portekiz Hâkimiyetinin Sonu: Safevî-İngiliz İttifakı

Emrah Naki*

(ORCID: 0000-0002-3594-1340)

Makale Gönderim Tarihi
01.09.2022

Makale Kabul Tarihi
09.09.2022

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Naki, E., "Basra Körfezi'nde Portekiz Hâkimiyetinin Sonu: Safevî-İngiliz İttifakı", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7/2 (Eylül 2022): 924-950.

APA: Naki, E. (2022). Basra Körfezi'nde Portekiz Hâkimiyetinin Sonu: Safevî-İngiliz İttifakı. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 924-950.

Öz

Basra Körfezi'nde Portekizlerin yüzyıldan fazla süren egemenliği Afonso de Albuquerque'nin Hürmüz'e vardığı 1507'de başladı. İlk İngiliz gemisinin Umman Körfezi'nde bulunan Cask limanına girdiği 1616 ile Hürmüz kalesindeki Portekiz garnizonunun Şah Abbas'ın kuşatma güçlerine teslim olduğu 1622'ye kadar sürdü. Hürmüz'ün Portekizlilerden alınışı İmam Kulun Han komutasındaki devasa Safevi ordusunun, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ne ait gemilerin koruması altında karaya çıkıp şehre yürümesiyle başladı. İngiliz deniz yardımı olmadan Portekiz deniz kuvvetleri tarafından korunan Hürmüz'ün Safeviler tarafından ele geçirilebilmesi mümkün değildi. Safeviler kaleyi kuşatmaya başlarken, İngilizler de çabalarını kale duvarlarının altına demirlemiş kalyonları batırmaya harcadılar. Bunda o kadar başarılı oldular ki

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye, emrahnaki@gmail.com.
Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Political Sciences, Department of International Relations, Türkiye.

Nisan ayının ilk haftasında hepsini batırdılar veya yaktılar. 1616'dan 1622'ye kadar olan altı yıllık kısa süre zarfında Portekiz deniz hâkimiyetini kırılmasıyla birlikte İngiliz Doğu Hindistan Şirketi gemileri Basra Körfezi'nde belirdi. Bu durum, 1580'de İspanya egemenliğine giren Portekiz'in Hürmüz-Goa-Lizbon güzergâhı bulunan Okyanus ticaretine büyük darbe indirmekle birlikte Doğu Hindistan Şirketi önderliğindeki İngiliz hâkimiyetinin belirtilerini göstermekteydi. Osmanlılarla sınır sorunlarını çözen 1618 tarihli Serav Antlaşması sonrasında yönünü rahatlıkla körfeze dönen Şah Abbas, sırasıyla *Comorão* (Bender Abbas), Keşm ve Hürmüz'ü Portekizlilerden alarak Basra Körfezi'nde hâkimiyet kurmayı başardı. Bu çalışma, Portekiz ve İspanya Arşiv Belgeleri ışığında hazırlanmış olup Safevî Devleti üzerine yapılan araştırmalarda başta "Torre de Tombo" ve "Biblioteca Nacional de España" arşivleri birincil kaynaklar ihtiva etmesi açısından önemi haizdir.

Anahtar Kelimeler: İspanya, Portekiz, İngiltere, Safevî, Hürmüz.

The End of Portuguese Dominance in the Persian Gulf: Safevid-English Alliance

Abstract

Portuguese domination of the Persian Gulf for more than a century began in 1507, when Afonso de Albuquerque arrived in Hormuz. It lasted until 1616, when the first British ship entered the port of Cask in the Gulf of Oman, and 1622, when the Portuguese garrison in the fort of Hormuz surrendered to Shah Abbas' besieging forces. The capture of Hormuz from the Portuguese began when the huge Safavid army under the command of Imam Kulu Khan landed and marched on the city under the protection of ships belonging to the British East India Company. Without British naval assistance, Hormuz, which was protected by the Portuguese navy, could not be captured by the Safavids. As the Safavids began to besiege the fort, the British devoted their efforts to sinking the galleons anchored beneath the fort walls. They were so successful in this that they sunk or burned them all in the first week of April. In the short six-year period from 1616 to 1622, British East India Company ships appeared in the Persian Gulf as Portugal broke its maritime dominance. This situation showed the signs of British domination under the leadership of the East India Company, although it dealt a great blow to the Ocean trade of Portugal, which came under Spanish rule in 1580, with the Hormuz-Goa-Lisbon route. After the 1618 Treaty of Serav, which resolved the border problems with the Ottomans, Shah Abbas, who turned his direction to the Gulf easily, succeeded in establishing dominance in the Persian Gulf by taking Comorão (Bender Abbas), Qeshm and Hormuz from the Portuguese, respectively. This study has been prepared in the light of Portuguese and

Spanish Archival Documents, and the archives of "Torre de Tombo" and "Biblioteca Nacional de España" are important in terms of containing primary sources in research on the Safavid State.

Keywords: Spain, Portugal, England, Safavid, Hormuz.

Giriş

1603'ten beri Osmanlı Devleti ile savaşta olan Şah Abbas, Batılı devletlerle çeşitli temaslarda bulunup aynı anda farklı cephelerden düşmanını sıkıştırmak maksadıyla askeri ittifak kurmanın yollarını aradı. Özellikle Osmanlı ekonomisine darbe indirmek niyetiyle İran üzerinden Osmanlı topraklarına ulaşan İpek ticaretinin güzergâhını değiştirmek üzere elçileri vasıtasıyla İspanya Kralı ile temasa geçti.¹

Portekiz Konseyi ve Devlet Konseyi ile görüş alışverişinde bulunan İspanya Sarayı, daha önce eş zamanlı olarak Madrid'e gelen Safevî elçileri Roberto Sherley ve Tengiz Bey aracılığıyla Şah Abbas'ın önerdiği güzergâha uygun olarak İpek antlaşmasını kabul etmekteydi. Buna göre İranlı tüccarlar, Hürmüz'e getirdikleri İpek balyalarını Portekiz gemileriyle Hürmüz-Goa-Lizbon ticaret yolundan Avrupa'ya taşıyacaklardı. Bu noktada İspanya-Portekiz Krallığı'na düşen görev büyük bir armadaya Kızıl Deniz geçişini ablukaya alıp Hindistan'dan Osmanlı limanlarına giden gemileri durdurmaktı. Böylelikle Hindistan ticaretinden Osmanlıların elde ettiği gelirin önü kesilecek olup doğu ticareti büsbütün Portekiz ve İspanya limanlarına kaydırılacaktı. Fakat öncelikle Bahreyn'in Portekiz himayesindeki Hürmüz'e iadesi sağlanmalı ve *Comorão* (Bender Abbas)'ın işgaline son verilip Safeviler tarafından inşa edilen kale yıkılarak eski konumuna kavuşturulmalıydı.²

Rui Freire Komutasındaki Portekiz Donanması'nın Hürmüz Seferi

15 Ocak 1619'da III. Felipe, seyrüsefer ve ticaretinin kontrolü İspanya ve Portekiz krallığında olmasına rağmen Avrupa'dan gelen yabancı gemilerin İran'da ticaret ve anlaşma yapmak amacıyla Hürmüz

¹ Emrah Naki, "İran Ve Levant Arasındaki İpek Ticaretine Alternatif Yollar Arayışı: Tengiz Bey'in Elçiliği" *Tarihte Diplomasi*, Ed: Can Eyüp Çekiç, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, Nevşehir 2022, s. 71.

² Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 11077, Folios 186-187.

Boğazı'na girdikleri konusunda yeni atanan Hürmüz Denizi ve İran ve Arabistan kıyıları donanması amirali Rui Freire'yi uyarmaktaydı. Yabancıların planlarını gerçekleştirmelerini engellemek, oraya giren düşmanlara karşı koymak ve onları oradan kovmak üzere İran körfezine Rui Freire komutasında üst düzey bir armada yollanacaktı. Böylece daha iyi korunmaları sağlanarak Hürmüz kalesi ve ona gelen ticaret gemileri güvence altına alınabilirdi.³ Hürmüz boğazının giriş çıkışını kontrol altında tutmakla birlikte Rui Freire, kuyularıyla Hürmüz'e su tedarik eden Keşm Adası'nda güvenliği sağlamak üzere bir kale inşa etme emrini beraberinde taşımaktaydı. Aslında Hürmüz kaptanına orada bir kale inşa etme görevi Şah Abbas'ın Comorão'ı ele geçirmesi üzerine 1614'te verilmişti. Tek sorun Keşm Adası'nın 1608'den beri Safevilerin elinde bulunması olup Portekizlilerin kale inşaatına girişmesi durumunda Safevilerle çatışma kaçınılmaz olabilirdi.⁴

165 top ve 2000 asker taşıyan iki kalyon ve üç orka'dan⁵ mürekkep Portekiz donanması, beraberindeki üç yük gemisiyle 1 Nisan 1619'da Lizbon'dan demir aldı. Yolculuğun sekizinci gününde kötü hava şartları sebebiyle amiral Dom João de Almeida idaresindeki kalyon zarar gördü. Dom João de Almeida'nın Ümit Burnu'nda ölmesi üzerine amiral gemisinin komutasını orka kaptanı Dom Gonçalvo da Sylveyra devraldı. Fakat Dom Gonçalvo'nun idaresindeki kalyon Moçambik'e bir enkaz halinde, dümensiz ve ambarda on iki açıklıklı su ile zor bela vardı. Mozambik'te kışı geçirdikten sonra Rui Freire de Andrada komutasındaki donanma on beş ay kadar süren zor ve hastalıklarla dolu bir yolculuktan sonra 20 Haziran 1620'de Hürmüz kalesine bir fersah uzaklıkta olan Trumbaque'ye ulaştı. Hemen ertesi gün, Hürmüz

³ Torre de Tombo (Portekiz Ulusal Arşivi)'dan: *Documentos remetidos da Índia ou Livros das Monções, Publicados de Ordem da Classe de Ciências Morais, Políticas e Belas-Letras da Academia das Ciências de Lisboa, Tomo V*, Imprensa Nacional, Lisboa 1935, s. 255.

⁴ Antonio Bocarro, *Decada 13 da Historia da India*, Parte I, Ordem da Classe de Sciencias Moraes, Políticas e Bellas-Lettras da Academia Real Das Sciencias de Lisboa, E Sob a Direcção de Rodrigo José de Lima Felner, Lisboa 1876, s. 345; Luis Gil Fernández, *El Imperio Luso-Español y La Persia Safávida (1606-1622)*, Tomo II, Fundación Universitaria Española, Madrid 2009, s. 425; Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 11077, Folio 199.

⁵ 500 ton ağırlığında olan gemi.

kalesi kaptanı Dom Francisco de Sousa ve maliye müfettişi Manuel Borges ziyarete geldiler. İkisi de adamların kıtlık yüzünden canlı cesede dönmüş hallerini görünce hayrete düştüler. Kraliyet Donanması Hürmüz limana demirleyip ve tayfalar iyileştikten sonra Hürmüz Kralı, *Guazil*'i⁶, Hürmüz Kalesi Kaptanı ve Maliye Müfettişi ile birlikte, onları salvolarla karşılayan Rui Freire'yi ziyarete geldi. Fakat kalyona biner binmez hava o kadar şiddetli hale geldi ki beş gün boyunca kralın karaya dönmesi mümkün olmadı. Rui Freire, kaptan kamarasını ona bırakıp diğer Portekizlilerin yanına yerleşti. Her zaman görkemli bir masa kurulurdu. Fakat İslami geleneklerden ötürü Hürmüz kralı ve maiyeti jambon veya sosis yemediklerinden sofraya eşlik edemeyecekleri için nezaketen kaptandan kendilerini bağışlamalarını istedi. Fırtına azaldıktan sonra ise karaya döndüler.⁷

Başkomutan, İspanya ve Portekiz kralı III. Felipe'nin emrettiği üzere Keşm kalesinin inşaatına bir an önce başlamak istemekteydi. Böylece Ağustosta Goa'ya doğru demir alacak gemi kalyonlarıyla Armada'nın Krallık'tan nasıl geldiği ve İran'daki işlerin durumu hakkında Goa kral naibi Fernão de Albuquerque'ye bilgi gönderilmesine karar verildi. Ayrıca, İngilizlerin İran'da takas ettikleri ipekleri Hindistan Devleti'nin ve özellikle de Hürmüz'ün aleyhine olacak şekilde elde etmelerini önlemek için, Goa kral naibinin emirlerini beklerken, kalyonlar ve bazı fustalar lasques(Cask) burnuna gitmek üzere donatılacaklardı. Filo sefere hazırlanırken, Rui Freire de Andrada çıkardıkları arbedeler nedeniyle bazı isyancı askerleri tutuklamak istemişti. Fakat bu askerler amiral Dom Gonçalvo da Sylveyra Evi'ne sığınmak için kaçtıklarında, işler yürüsün diye buna göz yummasına rağmen askerler görevlerini yerine getiremediler. Aşırılıklarına ilişkin şikâyetler o kadar çoktu ki Dom Gonçalvo'ya bir mektup yazarak, onları evinde barındırmamasını ve cezalandırılmalarını istedi. Dom Gonçalvo bu mektuba öfkelenip başkomutanla ile çok sert bir şekilde tartışınca, başkomutan onu

⁶ Arap ve İranlıların valisi

⁷ Paulo Craesbeeck, *Commentarios do grande capitam Ruy Freyre de Andrada: em que se relatam suas proezas do anno de 1619. em q partio deste Reyno por geral do mar de Ormuz, & costa da Persia, & Arabia até sua morte / tirados de humas relações, & papeis verdadeiros por industria de Paulo Craesbeeck...* - Em Lisboa : por Paulo Craesbeeck, & a sua custa, 1647, s. 1-2, 11.

amirallikten azletti ve ardından onu demirden kodese atıp mahkûm olarak Goa'ya gönderdi.⁸

Bu sırada Lizbon'dan yollanan sevkiyatlar Hürmüz boğazında bulunan armadaya ulaştı. Orkalardan birinde Başkomutan Ruy Freyre, Hürmüz Kaptanı ve Kale yetkililerinin Dom Gonçalvo da Sylveyra'dan boşalan amirallik görevini üstlenmesini istedikleri Ioão Borralho vardı. Majestelerine küreksiz bir kayıkta bile olsa hizmet etmeye hazır olduğunu ifade ederek görevi üstlendi. Hürmüz Boğazı'nda iki kalyon, bir *patache*⁹ ve bir orka ve iki galyottan mürekkep Kraliyet Donanması'nda bin civarında asker ve denizci ile 15 Kasım 1620'de Cask burnuna doğru yelken açtı.¹⁰

Cask Burnu'nda Portekiz-İngiliz Çatışması

İngilizlerin İran'a olan ilgisi Kasım 1614'te belirdi. Doğu Hindistan Şirketi'nin Hindistan'daki Konseyi, ticari açıdan yararlı bilgileri toplamaları ve şirket gemilerinin Safevilere ait limanlarında serbestçe ticaret yapmasına izin veren belgeyi elde etmeleri için Richard Steel ve John Crowther'ı Şah Abbas'ın sarayına gönderdi. 14.09.1615 tarihinde İsfahan'a ulaşan İngiliz beyler, kentte 25 gün kaldıktan sonra Şah'tan elde ettikleri izin belgesiyle Hindistan'a döndüler.¹¹ Fakat Basra körfezinde karşılarındaki en büyük engel Portekizlerdi. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, 1610'da Swalley Hole'u ele geçirip tekrarlanan Portekiz saldırılarına karşı koruduklarında, Britanya İmparatorluğu'nun Hindistan'daki yükselişinin temellerini atmıştı. Surat'taki karargâhlarında Doğu Hindistan Şirketi'nin ticari temsilcileri, İngiliz ticari çıkarlarına engel ve tehdit yaratan Portekizlilerin Basra Körfezi ticareti üzerinde stratejik konuma sahip Hürmüz'den kovulması gerektiğine inanmaktaydılar. Çünkü Portekiz donanması, Hindistan'ın "fetih" ve ticaretine ilişkin İspanya ve Portekiz Kralı'nın münhasır hakkını uygulamak için Hürmüz'de yatmaktaydı.¹²

⁸ Craesbeeck, *Commentarios do grande capitam Ruy Freyre de Andrada*, s. 12-13.

⁹ İki direği olan, çok hafif ve sığ sulara uygun bir tür yelkenli gemidir.

¹⁰ Craesbeeck, *Commentarios do grande capitam Ruy Freyre de Andrada*, s. 13-14.

¹¹ *A Cronicle of the Carmalites in Persia an the Papal Mission of the XVIIth and XVIIIth Centuries*, Vol. I, London: Eyre & Spottiswoode (Publishers), 1939, s. 228.

¹² David Hannay, "the Taking of Ormuz, *Blackwoods Magazine* 215, No: 1302, William Blackwood and Sons, Edinburg 1924, s. 554.

Portekiz Donanması'nın faaliyetlerinden haberdar olan Doğu Hindistan Şirketi, 1619 yılı sonbaharında Andrew Shilling komutasında 206 top ile donatılmış dört gemiden mürekkep bir filo hazırlamıştı. Shilling, bunlardan Hart ve Eagle adlı gemileri Portekiz donanmasına karşı görevlendirmişti. Bu gemiler ele geçirdikleri bir Portekiz gemisini beraberinde götürürken Rui Freire komutasındaki donanmaya rastladılar. Portekiz donanmasının kendilerinden üstün olduğunu görüp esir aldıkları gemiyi arkalarında bırakarak güç bela Surat'a dümen kırdılar.¹³

Portekiz Donanması, birkaç gün içinde Cask Burnu'na ulaşip demir attı. Başkomutan derhal Sind ve Gaudel limanlarına birer *terranquim*¹⁴ gönderip oranın kaptanlarını Cask Burnu'nda İngiliz gemilerini beklediğine dair haberdar etti. Gönderdiği talimatlarda Hürmüz'e gitmek üzere o limanda bulunan tüm ticaret gemilerini dümenlerini Maskat limanına çevirmeleri konusunda uyardı. Çünkü İngilizlerin, Cask Burnu sahili boyunca seyrederken Sind yolunu gözetleme riski vardı. Her iki bölgenin kaptanını İngilizlerle karşılaşmaları durumunda yelken açıp hızlı kürek çekme yoluyla donanmalarının gücü ve büyüklüğü hakkında kendisini bilgilendirmelerini emretti. Ayrıca, İngiliz gemilerinin gelip gelmediği ve ne zaman beklediği konusunda özenle bilgi toplamaları için İngilizlerin Cask'taki bir fabrikasına bir galyotla iki güvenilir asker gönderdi. Askerler, çok yakında İngiliz gemilerinin gelmesinin beklediği cevabıyla geri döndüler. 16 Aralık'ta şafakla birlikte ipek yüklerini almaya üç İngiliz gemisi geldi. Rui Freire, donanmanın çapayı çekmek için verilen bir işaret olan piç-trompet¹⁵ çalmasını emretti. Gemiler de buna göre yaptı ve tüm yelkenleri düşmanın peşine düşerek denize açıldı. Fakat İngiliz gemileri karanlığın yardımıyla kaçmayı başardılar.¹⁶

26 Aralık 1620 noelinde Düşman gemilerini gözetlemesi için Gaudel/Chaul¹⁷'a gönderdiği, Kaptan Pero Gomes'in gelip İngilizlerin

¹³ Fernandez, *a.g.e.*, s. 426-427.

¹⁴ Her iki tarafında 10 kürek bulunan hafif gemi.

¹⁵ Trombeta Bastarda?

¹⁶ Craesbeeck, *Commentarios do grande capitam Ruy Freyre de Andrada*, s. 14-16

¹⁷ Hindistan'ın Maharashtra kentinin Raigad bölgesinde bulunan eski bir Hint-Portekiz kasabasıdır.

amiral gemisi 66, koramiral gemisi 58, Tuğamiral gemisi 46, bir patache 36 top ile donatılmış olan ve bir diğeri Maskat kaptanına ait beş büyük güçlü geminin kıyı boyunca seyri hakkında bilgi verdi. Mağribi kılığında gidip onlara çok yaklaşmayı başarabildiği için tüm bu bilgileri edinebilmişti. İngiliz gemileri akşam olmadan ortaya çıkacakları için Portekiz donanmasının kendini düzene sokması gerekmektedir. Güneş batarken, Portekiz donanması İngiliz gemileri karşı top atışı gerçekleştirdi. İngilizler de yine top atışıyla karşılık verdiler. Fazla hasara yol açmayan topçu düellosu gece çöktüğü için sona erdi. Ertesi gün İngilizlerin yelken açması savaşı tekrarlamak istemelerinin işareti olarak anlaşıldı. Bunu üzerine Portekiz donanması da yelken açıp saldırıya geçti. İngiliz gemileri ağaç çivileriyle bağlı olduğundan büyük silahlara karşı koyamadığını Portekizliler bilmekteydiler. Bu nedenle güllerin ağırlığını değiştirmeye ve ilk bordada sadece 12 ila 15 librelilik atış kullanarak İngilizleri aldatmaya karar verdiler. Bu atışlar çok fazla zarar vermeden gemilerine düşecekti. Sonrasında İngilizler daha ağır olan atıştan ağır hasar görebilecekleri noktaya yaklaşmaya ikna edileceklerdi. Gökyüzü çok geçmeden top atışlarından çıkan dumanla kaplandı. Planlandığı gibi İngilizler, atışların çok az etkisinin olduğunu görerek, Portekiz kalyonlarının çok yakınına yelken açtılar. Fakat Portekizlilerin topları zaten zincirli güller, çubukla bağlı güller ve ağır top mermileri ile yüklenmiş olduğundan, İngilizleri çok ölümcül bir borda ateşine tabi tuttular. İngiliz amiral gemisinin mizana ve pruva direklerinin yanısıra pupadaki üst kısımlarını yıkıp büyük zarar görmesini sağladılar. Ardından başka bir İngiliz gemisinde de benzer bir hasara yol açtılar. Bu şekilde, savaş bütün gün boyunca sürdü. İngilizlerin hâlihazırda almış olduğu büyük hasarın ötesinde her iki taraf da başka bir avantaj elde edemediler. Başkomutan Ruy Freire, geç olduğunu görerek ve İngilizlerin limana girmelerini engellemek arzusuyla oraya doğru yelken açtı ve düşmanın onu engelleme çabalarına rağmen donanma ile orada demirledi.¹⁸

Amiral João Borralho ve Kaptan Pero de Mesquita gibi komutanların hayatını kaybettiği 25 ölü 49 yaralı verdikleri çatışmadan sonra Cask limanını işgal eden Portekizliler, İngilizlerin ipek yükünü almalarını engellemeye çalıştılar. İngilizler ise 70 ölü 120 yaralı verdiler. Amaçları

¹⁸ Craesbeeck, *Commentarios do grande capitam Ruy Freyre de Andrada*, s. 17-20.

gece boyunca limandaki ipeği gidip getirmektir. Başarısız olmaları durumunda limanı ele geçirmek ve donanmayı yok etmek için her şeyi göze alacaklardı. Bu amaçla Portekiz donanmasını etkisiz kılmak için en büyük iki gemilerini takviye edeceklerdi. Portekiz donanması ise on iki gün boyunca İngiliz donanmasına karşı manevra yapmasına rağmen yüzleşmeye cesaret edemedi. Mürettebat sürekli çapa çekmek ve yelkenleri açmaktan bitap düştü. Rui Freire, İngilizlerin karaya çıkmaması için nehrin kıyısının ve ağzının sıkı bir şekilde izlenmesini emretti. Ardından kalyonların demirli olarak savaşabilmeleri için demirlemesi emrini verdi. Fakat bazı üst düzey kaptanlar yelken açık seyir halindeyken savaşılmasından yana fikir beyan etmelerine rağmen pupa bağlantı noktalarından kalyona giden ve her birinde iki yay bulunan çapalarla demirlediler. Bu yapılırken bir kalyondan diğerine hızla bir palamar geçirip birbirlerine bağlandılar.¹⁹

İngilizler, ipeği almak için çok az zamanlarının kaldığını fark ettiler. Gün doğarken 7 Ocak 1621 Perşembe günü iki İngiliz gemisi Portekiz donanmasının üzerine dümdüz ilerledi. İngiliz bayrak gemisi, o kadar fazla yaklaştı ki neredeyse pupası Portekiz amiral gemisinin pruvasına değdi. İngiliz Koramiral, Portekiz donanmasının diğer ucuna demir attıktan sonra iki amiral gemisi topçu düellosuna girişti. İngiliz koramiral gemisindeki askerler Portekiz amiral gemisinin halatlarını kesti. Böylece koramiral gemisi, São Lourenço adlı patache'ye doğru sürüklenerek geldi. Fakat yelkenleri açabilmek için rüzgâr olmadığından, patache ve orkaya öyle bir şiddetle saldırdı ki, bunlar artık pruvadan ateş eden silahlar dışında silahlarından hiçbirini kullanamaz hale geldiler. Amiral gemisi tek bir silah taşıyamaz durumdayken tüm toplarını kullanmayı sürdürebilen İngiliz donanması karşısında Portekiz donanması büyük hasar aldı. Demir alıp oradan ayrılmasını sağlayacak bir rüzgâr esintisi olmadan mücadele hava kararana kadar sürdü. Portekiz donanması, o sırada gelen havanın etkisiyle denize açılmak zorunda kaldı. Kalyonlar güllerin içlerinde açtığı deliklerden çok su almaktaydılar. Fakat bunlar kısa sürede onarıldı. Zayıf listesi düzenlendiğinde 160 kişinin öldüğü ve 200 kişinin yaralandığı tespit edildi. Beş gün boyunca donanmalar fırtınadan kaçarak denizde ilerlediler. Hafiflediğinde ise Portekizliler Cask

¹⁹ Craesbeeck, *Commentarios do grande capitam Ruy Freyre de Andrada*, s. 21-22.

Burnu'na döndüler. Fakat İngilizler, ipekleri yükleyip çoktan oradan ayrılmışlardı.²⁰

Keşm Adası'nda Kale İnşaatı ve Portekizlilere Karşı Safevî-İngiliz İttifakı

Rui Freire de Andrada Hürmüz'e döner dönmez, kralın emrini yerini getirmek üzere su kuyularının bulunduğu Keşm Adası'nın doğu kısmında kale inşası işine girişti.²¹ Keşm Adası, Hürmüz'e yakınlığı bakımından stratejik bir konumda bulunmakla birlikte, sahip olduğu su kuyuları sayesinde Hürmüz'e su sağlayabilecek önemli bir kara parçası olduğundan gemilerin su alabilmesi için adanın güvenliğinin sağlanması amacıyla kale inşasına bir an önce başlanacaktı. Bu sırada Şah Abbas ile görüşmek üzere İran'a giden İspanya elçisi Don García de Silva y Figueroa, görevini tamamladıktan sonra İspanya'ya dönüş hazırlığına geçmişti. Rui Freire de Andrada'nın Hürmüz'e gelmesinden birkaç gün önce Goa'ya giden gemiye binmişti. İspanyol Elçisi, Hürmüz'e geldiğinde orada bulunan tanıdıklarından Rui Freire de Andrada'yla kendi adına iletişime geçmelerini istemişti. Hiçbir koşulda Keşm adasında bir kale inşa etmeye çalışmaması çünkü orada tutunabilmesinin mümkün olmadığı, bunun yerine şehri savunmak için elinden gelenin en iyisini yapmaya çabalaması gerektiği tavsiyesinde bulundu. III. Felipe'den gönderilen mektuplarla Şah'tan ele geçirmiş olduğu *Comorão* (Bender Abbas)'ın ve işgal altındaki Keşm'in iadesi istenmişti. Aksi takdirde Rui Freire de Andrada'nın Keşm'de su kuyularının bulunduğu bölgede kale inşa edeceği ve kaybedilen yerlerin geri alınması mücadelesine girişeceğini ifade eden kralın mektupları Hürmüz'de herkes tarafından bilinmekteydi. Şah Abbas'ın İspanya ve Portekiz Kralı'nın isteğine sert yanıt vermişti. Şah Abbas'ın öfkesini kazanmasına yol açacak bu girişim çok büyük riskler taşımaktaydı. Figueroa, İngilizler gibi hilekâr bir Avrupa ulusu tarafından desteklenen ve yardım edilen çok kudretli bir hükümdara karşı kendi topraklarında savaş açma çılgınlığına girişilmesinin

²⁰ Craesbeeck, *Commentarios do grande capitam Ruy Freyre de Andrada*, s. 22-23.

²¹ João Campos, "Some notes on Portuguese military architecture in the Persian gulf: Hormuz, Keshm and Larak", *Revisiting Hormuz. Portuguese Interactions in the Persian Gulf Region in the Early Modern Period*, Ed. Dejanirah Couto – Rui Manuel Loureiro, Calouste Gulbenkian Foundation, Harassowitz Verlag, Wiesbaden, 2008, s. 158.

Portekizlilerin Hürmüz'deki varlığını tehlikeye atacağını söylemekteydi.²²

7 Mayıs 1621'de Rui Freire de Andrada, 6 Nisan'da Goa'dan takviye gelen 60 topla donatılmış iki kalyon²³ ve 270 askerin yanı sıra, toplamda iki bin asker taşıyan 30 galyot, bir kadirga, bir orka ve bir patache'den mürekkep donanmayla Keşm Adasına doğru demir aldı.²⁴ Kraliyet emri gereğince Keşm adası su kaynakları yakınında kale inşaatının tamamlandığı Haziran ve Eylül 1521'de Hürmüz'deki gerilim çok daha şiddetli bir hal aldı. Şah Abbas bunun üzerine Aziz Agustin tarikatının rahiplerinden biri olan keşiş Nicolas Parete'yi İsfahan'dan Hürmüz'e ihtarnamesini iletmesi ve Portekizlilerin savaşmak mı istediklerini sorması için gönderdi. Portekiz donanmasının eylemleri karşısında Eylül ortasına kadar Safevî kuvvetleri toplanıp kıyıya doğru ilerleyerek savaş pozisyonu aldılar.²⁵

Kale inşasının başlamasından itibaren Safevî birlikleri devamlı olarak saldırılarını sürdürerek buna mani olmaya çalışmalarına rağmen, Rui Freire denizdeki manevralarıyla onları engellemeyi başardı. Gün esnasında zarar gören kale duvarları geceleyin tekrar inşa edildi. Yeterli Topçu kuvveti olmamasına rağmen sayıca üstün olan İmam Kulu Han komutası altındaki Safevilerin Kale inşaatının olduğu yere ulaşmasını engellemek üzere Arap ve İran kıyılarının ablukaya alınması Şah Abbas'ı oldukça öfkelenirdi. Fakat savaş sırasında yaşanan kayıplar ve hastalıklar sebebiyle Rui Freire Goa'dan takviye birlik istemek zorunda kaldı. Tam bu sırada İngilizlerin İran ipeğini almak üzere Cask Burnu yakınlarında olduğu istihbaratını elde eden Rui Freire, Keşm kalesini bırakarak karşılaşma için hazırlanmak üzere donanmasını Hürmüz'de

²² Don García de Silva y Figueroa, *Comentarios de D. García de Silva y Figueroa de la embajada que de parte del rey de España don Filipe III hizo al rey Xa Abbas de Persia*, Tomo II, La Sociedad de Bibliófilos Españoles, Madrid 1905, s. 570.

²³ 14 Aralık 1620'de Goa'dan Hürmüz'e takviye gönderilecek kalyonların hazırlanmasına başlandığı kayıtlara geçirilmiş. Bk. Torre de Tombo (Portekiz Ulusal Arşivi)'dan: *Documentos remetidos da Índia ou Livros das Monções, Publicados de Ordem da Classe de Ciências Morais*, Políticas e Belas-Artes da Academia das Ciências de Lisboa, Tomo VII, Imprensa Nacional-Casa da Moeda, Lisboa 1975, s. 204.

²⁴ Dejanirah Couto – Rui Manuel Loureiro, *Ormuz, 1507 e 1622*, Tribuna da História, Lisboa 2007, s. 90.

²⁵ *A Cronicle of the Carmalites in Persia...*, s. 258.

konuşlandırdı.²⁶ Surat'ta bulunan İngilizler, dört gemi ve iki patache ile Cask'a ulaşip İran ipeğini alıp götürdüler. Safevilere karşı savunmada kalmak zorunda kalan Portekiz donanması bulunduğu mevki terk edip İngilizlere müdahale edemedi. Şah Abbas aslında ipeğin İngilizler tarafından götürülmesine razı değildi. Fakat Keşm Adası'nda inşa edilmiş olan kalenin ele geçirilmesi aşamasında İngiliz yardımından ötürü buna göz yumdu.²⁷

Rui Freire'nin Goa'dan talep ettiği takviye donanma Malabar başkumandanı Simão de Melo²⁸ komutasında üç yüz asker ve on iki fusta ve bir karak sınıfı geminden mürekkep olarak Eylül'de Hürmüz'e yelken açtı. Hürmüz kaptanı Francisco de Sousa'nın hastalığı sebebiyle ölmesi üzerine komuta görevi Simão de Melo'ya tevdi edildi. Melo, bir an önce İngilizlerle karşılaşmak arzusundaydı. Bu maksatla Rui Freire'ye ısrarla donanmayla açılmak hususunda ısrar etti. Fakat Rui Freire'nin Portekiz Devlet Konseyi'den aldığı emir gereği önceliği Keşm Kalesi'nin savunulmasıydı. Hatalar zinciri Keşm kalesinin muhafazasını mümkün kılmadı. Hürmüz adasına geçmeden evvel Keşm'deki kale inşaatı sırasında düşmanı oyalamak üzere oldukça fazla zaman heba edildiği gibi buranın savunması oldukça güçtü. Safevî birliklerinin çekilmeye niyeti yoktu. Lara'dan gelen Şiraz Han'ı İmam Kulu Han 3000 asker ile Keşm Kalesi'ne 300 adım uzaklıkta kamp kurdu. Karadan sürekli takviye ettiği asker sayısı bakımından Portekizlilerden üstün oldukları açıktı. Bu aşamada Rui Freire, Keşm'de kalmaya karar verse de sayıları yirmiyi bulan kalyon, kadirga ve fusta sınıfı gemiler toplarla korunacakları çok daha güvenli olan Hürmüz kalesinin limanına sığındılar. Rui Freire ile birlikte iki yüz Portekizli ve iki yüz elli civarında Culfa'dan getirilen paralı Arap asker Keşm Kalesi'nde kaldı. Bu sırada Surat'tan çıkan İngilizlerin Cask Burnu'ndan geçip dört gemi ve iki patache ile Hürmüz'e doğru ilerledikleri istihbaratı Portekizlilere

²⁶ Fernandez, *a.g.e.*, s. 431-432.

²⁷ Figueroa, *Comentarios*, s. 572.

²⁸ Torre de Tombo (Portekiz Ulusal Arşivi)'dan: *Documentos remetidos da Índia ou Livros das Monções, Publicados de Ordem da Classe de Ciências Morais, Políticas e Belas-Artes da Academia das Ciências de Lisboa*, Tomo VIII, Imprensa Nacional-Casa da Moeda, Lisboa 1977, s. 345.

ulaştı.²⁹ İngilizleri, Aralık 1621'in sonlarında İran ipeğini almak üzere Cask bölgesine gelmişlerdi.³⁰

İmam Kulu Han Minab'da bulunduğu sırada Keşm ve Hürmüz seferiyle ilgili yardım istemek için İran ipeğini almaya gelen İngiliz kumandanlarına birçok defa başvurmuş, karşılığında her türlü ticari teşviki sunmayı teklif etmişti. Yardımı reddetmeleri durumunda Şah Abbas tarafından İngilizlere bahşedilen ayrıcalıklar geri alınabilirdi. Hatta İsfahan'dan kıyıya ulaşıp İngiliz tüccarlara satılan ipeğe el koymakla tehdit etti. Bu durum İngilizleri ikilemde bıraktı.³¹ Fakat ticari çıkarlar doğrultusunda hareket eden İngilizlerin Doğu Hindistan Şirketi temsilcisi Edward Monox ve başkanı Thomas Rastel, İngiltere Kralı adına Şah Abbas'ı temsilen İmam Kulu Han ile Portekizlileri Basra Körfezi'nden atmak için anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmaya göre: İngiliz gemileri Keşm ve Hürmüz'de Portekizlilere karşı Safevilerin yardım sağlayacak olup Hürmüz ele geçirildiği takdirde ada bölünerek İngiliz ve Safevî yönetimine girecekti. Hürmüz Kalesi, yarısı İngiliz diğer yarısı Safevî birlikleriyle donatılacaktı. Hindistan'da ele geçirilen liman ve kaleler eşit bir şekilde iki devlet arasında bölüştürülecekti. Hindistan ticaretinde İngiliz ve Safevî gemileri gümrük vergilerinden muaf tutulacaklardı. Yabancı gemilerden elde edilen vergi gelirleri iki devlet arasında eşit bölüştürülecekti. Tüm Hıristiyan tutsaklar, İngilizlere, Müslüman tutsaklar ise Safevilere bırakılacaktı. Fakat Keşm kalesi kumandanı Rui Freire ve Hürmüz kalesi kumandanı Simão de Melo ele geçirildiği takdirde Safevilere teslim edilecekti. Elde edilen cephane ve erzak eşit şekilde paylaşılacaktı.³²

Birkaç gün sonra İngiliz donanması, Hürmüz kalesine 36 deniz mili uzaklıkta belirdi. Ertesi gün Keşm Kalesi'ne üç yüz adımdan daha yakın bir mesafeye tüm kuvvetleriyle ulaştıklarında Hürmüz'de İngilizlerin bu kadar yakına geldiklerinin farkına varılamamıştı.³³ 1 Şubat 1622'de İngiliz Donanması, Hürmüz Adası'nın önünden geçerken Luis de Brito

²⁹ Figueroa, *Comentarios*, s. 573-576.

³⁰ Hannay, *a.g.m.*, s. 566.

³¹ Arnold T. Wilson, *The Persian Gulf: An Historical Sketch from the Earliest Times to the Beginning of the Twentieth Century*, At the Clarendon Press, Oxford 1928, s. 144-145.

³² *A Cronicle of the Carmalites in Persia...*, s. 259.

³³ Figueroa, *Comentarios*, s. 577.

komutası altındaki Portekiz gemileri çatışmaya cesaret edemediler. Kale kumandanı Simão de Melo, geçişini engellemek için tek bir top güllisini bile ateşleyemedi. Hürmüz'deki idarenin basiretsizliği karşısında İngiliz Donanması, ertesi gün saat dört civarında Keşm Kalesi önünde demirledi.³⁴

Keşm Kalesi kuşatması sırasında İmam Kulu Han'ın idaresindeki Safevî birliklerinin sayısı beş bine ulaştı. İngiliz gemileri demirledikleri yerden zayıf Keşm Kalesi surlarını top atışlarıyla dövmeye başladılar. Mesafe uzak olmasına ve az sayıda top atışı yapılmasına rağmen, kalenin zayıf duvarları kolayca yıkıldı. Askerlerin morallerini bozan vaziyet karşısında Portekizlilerin bir kısmı savunma yapmak yerine teslim olmayı düşündüler. Kaleye denizden yapılan atışlar rahat bir şekilde taarruz yapmayı yetersiz kılmaktaydı. İngilizler, en büyük gemilerinden altı ya da yedi topu kale duvarlarına yüz adım mesafedeki Safevî siperlerinin bulunduğu noktaya taşıdılar. Hızlı bir şekilde yerleştirdikleri ve kum sepetleriyle kapladıkları topların en büyük mermileri on altı *libra*³⁵ ağırlığından fazla olmamasına rağmen bir kuleyi yerle bir etmeyi başardılar. Saldırıları daha yıkıcı bir vaziyet alınca Portekizli askerlerin büyük çoğunluğu Rui Freire'ye gidip böyle zayıf bir kaleyi savunmaya kalkarak hayatlarını tehlikeye atmak istemediklerini bildirip teslim olmayı talep ettiler. Rui Freire, isyan olarak gördüğü hareketi bastırmak için tehditler savurup fitnelikle suçladığı birine kılıçla saldırdı. Fakat diğerlerinin engellemeleri karşısında bir şey yapamayıp kalenin teslim olmasına razı oldu. Kale teslim edilirken İngilizler, teslim olanların Maskat'a yerleştirileceğine söz verdiler. Fakat sözlerini tutmayıp Hürmüz kalesini savunanlara yük ve rahatsızlık yaratacak olan bu işe yaramaz adamları Hürmüz Adası'na bıraktılar. Rui Freire ve ileri gelen diğer kaptanlar ise İngilizlere esir düştüler. İmam Kulu Han, Müslüman esirlere aynı merhameti göstermeyerek Safevilere karşı Portekiz birliklerinde savaşan Arapların boynunu uçurdu.³⁶ Nihayetinde çatışmalar sekiz gün sürüp 21 Şubat 1622'de

³⁴ Fernández, *a.g.e.*, s. 436-437.

³⁵ 1 libra 453 gr. ağırlığında.

³⁶ Figueroa, *Comentarios*, s. 577-579.

Safevî-İngiliz zaferiyle sona erdi.³⁷ Rui Freire ve beraberindeki önde gelen kaptanlar, Lion adlı İngiliz gemisine bindirilip Surat'a gönderildiler. Fakat Rui Freire kaçmayı başarıp Goa'ya gitti.³⁸

Hürmüz'ün Safeviler Tarafından Fethi ve Basra Körfezi'nde Portekiz Egemenliğinin Sonu

Hürmüz kralı ve kale kumandanı Simão de Melo tarafından gönderilen casusların verdiği bilgiye göre Keşm Adası'nı ele geçirdikten sonra Comorão'a yönelen İngilizlerin amacı Cask'taki ipeği almak ve yollarına devam etmektir. Bu haber karşısında Portekizliler, ne şehirde ne de kalede hiçbir önlem almadılar. Topları yerleştirmek üzere hendek dışında hiçbir düzenleme yapılmayıp surlar çok yüksek olduğundan kaledeki topların seksen adım ötedeki düşmana zarar verebilmesi mümkün değildi. Saldırıyı püskürtmek üzere hazırlanmak yerine Hürmüz Kralı ve Guazil'i, kaleye sığınıp barış yollarını tartışmak için Şiraz hanına elçiler gönderdiler.³⁹

22 Şubat 1622'de Comorão denizi *terrada*⁴⁰ sınıfı deniz araçlarıyla dolu olarak görünmekteydi. Simão de Melo, Gonzalo da Silveira yönetimindeki sayıları on ikiyi bulan kürekli gemilere önlenme emrini verdi. Kalyonların kaptanlarına komutası altındaki tüm askerlerle birlikte kıyıda halkın korunmasına yardıma koşmalarını buyurdu. 23 Şubat'ta İmam Kulu Bey idaresindeki yedi bin adam taşıyan 280 civarında *terrada* ile Hürmüz üzerine geldi. Bunun üzerine Don Gonzalo da Silveira fustalarla etrafında dönerek onu önlemeye çıktı. Portekizlilerin denizdeki üstünlüğü karşısında korkarak İngilizlerden yardım diledi. İki patache sınıfı gemiyle yardıma koşan İngilizler

³⁷ C. R. Boxer, *Commentaries of Ruy Freyre de Andrada, in which are related his exploits from the year 1619, in which he left this Kingdom of Portugal as General of the Sea of Ormuz, and Coast of Persia, and Arabia, until his Death*, George Routledge & Sons, Ltd. Broadway House, Carter Lane, London 1930, s. 220.

³⁸ C. R. Boxer, "Anglo-Portugues Rivalry in the Persian Gulf, 1615-1635", *Chapters in Anglo-Portugues rivalry in the Persian Gulf*, in Edgar Prestage, ed., Watford 1935, 46-129, s. 77, 88.

³⁹ Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 11077 Folio 206.

⁴⁰ Arapça'da tarada olarak yazılır. 10- 12 metre uzunluğunda konik bir pruva ve kıça sahip büyük bir kanodur.

koruması sayesinde Safeviler, şehre doğru ilerleyip hiçbir dirençle karşılaşmadan karaya çıkarma yaptılar.⁴¹

Simão de Melo, tüm top ve mühimmatı kaleye naklettirmişti. Halk çoktan kaleye sığındığından Safeviler kısa sürede şehri işgal ettiler. Kaleden gelebilecek savunma ateşiyle karşılaşmadan kolayca toplarını yerleştirerek saldırı için hazırlıklarını tamamladılar. Farklı yönlerden kaleyi hedef alacak toplamda otuz sekiz top yerleştirdiler.⁴² Fakat bu kadar fazla sayıda insanın kaleye sığınması yiyecek ve içme suyu sıkıntısı yaratacağından kadınlar, çocuklar, köleler, tüccarlar ve yerliler oluşan halkın kadirgalarla Maskat'a tahliye edilmesi önerilse de kaleye sıkışmış durumda olan Portekizliler için bu mümkün olmadı.⁴³

7 Mart'ta Santiago adlı burca Safeviler tarafından siperlik görevi gören bir iskele dayandığı görüldü. Duvara dayanan iskelenin kaldırılması için seksen adamla müdahale edildi. Dört ölü ve yirmi yaralı vererek iskelenin kaldırılması başarılı da Safeviler başka iskeleyi yerleştirip tünel kazma işine koyuldular. Savunma sırasında cephe kumandanı ve on yedi asker hayatını kaybetti. Kale dışından kazılan tünelleri önleyemeyeceğini anlayan Portekizliler içeriden karşı tünel kazmaya başladılar. Bu sırada içme suyundaki hastalıklar can almaya başladı. Safeviler ise yeni takviye birliklerle ana karadan kuşatanlara taze kan sağlamaktaydılar.⁴⁴

27 Mart'ta sabah saat on birde saldıranların tüneli patlatılıp büyük hasar yaratıldı. Bunun üzerine Safeviler çok daha büyük bir öfkeyle saldırıya geçtiler. Çatışmalar, yorgunluk ve kayıplar sebebiyle hücum edenler geri çekilmek zorunda kalıncaya kadar sürüp gece onda sona erdi. Safevilerin kayıpları bin dört yüz civarında olup yaralıları çok fazlaydı. Portekizlilerin ise yirmi sekiz ölü ve çok sayıda yaralıları vardı. Bu şartlar amiral Luis de Brito durum değerlendirmesi yapmak üzere çatışma alanına gittiğinde Safeviler kendisine ateşkes teklifinde bulundular. Bazılarının itirazına rağmen Simão de Melo öneriyi kabul

⁴¹ Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 11077 Folio 207.

⁴² Craesbeeck, *Commentarios do grande capitam Ruy Freyre de Andrada*, s.107-109, 112.

⁴³ Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 11077, Folio 209.

⁴⁴ Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 11077, Folios 209-211.

etti.⁴⁵ Fakat İmam Kulu Han, Maskat ve Hürmüz'ün gümrük gelirlerinin yarısını talep etmekteydi. Aslında 1514'te Afonso de Albuquerque tarafından Hürmüz'deki kale inşa edilmeden önce Portekizlilerin İran Şahı'na ödedikleri eski vergiyi yenilemek istemekteydi. Julfar Kalesi'nin tüm gelirlerinin yanı sıra, Portekizlilerin Keşm Adası'ndaki tüm iddialarından vazgeçip savaş tazminatı ödemelerini buyurmaktaydı. Şiraz Han'ının kabul edilmesi mümkün olmayan barış şartları sebebiyle ilerleme kat edilemedi. Her iki taraf da zaman kazanmaya çalışmaktaydı. Portekizliler ise kuşatmayı geri çekmeleri ve savaş harcamalarını iki tarafın üstlenmesi gerektiğini söylediler. Çözumsuz kalan ateşkes görüşmeleri neticesinde çatışmalar kaldığı yerden devam etti.⁴⁶

28 Nisan'da Safeviler, deniz tarafında bulunan Santiago adlı burcun altındaki iki tüneli patlattılar. Burçta yaratılan hasar sebebiyle yol o kadar engelsiz kaldı ki yıkıntılar arasından eşekler ve atlar kolayca geçebilmekteydi. Safevî askerleri molozlar arasından ilerleyip Santiago istihkâmı kumandanı Baltazar de Chaves ve beraberindeki on iki on üç adamı öldürmeyi başardılar.⁴⁷ Limandaki kadirga ve kalyonları yakıp batırdılar. 3 Mayıs'a kadar dört yüzden fazla asker Safevî kuvvetlerine teslim oldu. Kadınlar, çocuklar ve kölelerle birlikte teslim olanlar İngilizlerin patache sınıfı iki gemisine binerek Maskat'a götürüldüler. Maliye denetçisi ile birlikte Simão de Melo'yu taşıyan iki patacheden biri fırtına sebebiyle önce Gaudel/Chaul'a, oradan da Sind'e uğradı. Daha sonra diğerleriyle birlikte iki ay boyunca kışı geçirmek için kalacakları Maskat'a geçti.⁴⁸ Simão de Melo, kurtulmaya başarmasına rağmen Hürmüz'ün kaybedilmesinden dolayı yargılanmaktan korktuğu için Goa'ya gitmeyip Arap topraklarında kaldı. Fakat Luis de Brito, Hürmüz kalesinin teslim olmasını isteyenlerin başı olarak görüldüğünden Goa'da yargılanıp ölüme mahkûm edildi.⁴⁹

⁴⁵ Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 11077, Folios 211-213.

⁴⁶ Craesbeeck, *Commentarios do grande capitam Ruy Freyre de Andrada*, s. 129-130.

⁴⁷ Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 11077, Folio 215.

⁴⁸ Figueroa, *Comentarios*, s. 581.

⁴⁹ Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 11077, Folio 218; Torre de Tombo (Portekiz Ulusal Arşivi)'dan: *Documentos remetidos da Índia ou Livros das Monções, Publicados de Ordem da Classe de Ciências Morais, Políticas e Belas-Artes da Academia das*

Sonuç

Lizbon limanının olağanüstü avantajlarına sahip olan Portekizliler, 1415'te Fas'ta bir köprübaşı ele geçirerek iki yüz yıl kadar süren genişlemeyi başlattılar. 15. Yüzyılın başlarında Afrika'nın batı kıyısında keşif seferleri düzenleyerek Atlantik Okyanusu'nda bulunan Madeira ve Azor adalarını aldılar. Asıl hedefleri, Asya kıtasının baharat ve ipeğini Avrupa'ya taşıyarak büyük kazanç sağlayan Müslüman ve Venedik tekeline ele geçirmektir. 16. Yüzyılın başlarında Ümit burnunu dolaşarak vardıkları Hint okyanusu boyunca güçlendirilmiş üstler kurdular. Bunlardan en önemlisi Goa'daydı. Artık Hint Okyanusu'ndan Güney Çin Denizi'ne uzanan deniz yolu sayesinde çok uzun zaman önce Avrupa'yı Doğu'nun pazarlarına karadan bağlamış olan baharat ve ipek yollarını kullanan tüccarlarla rekabet edebilmekteydiler. Portekizliler Asya'ya vardıklarında, Çin, Japonya, Güneydoğu Asya, Hindistan, Basra Körfezi ve Doğu Afrika arasında giderek gelişen bir deniz ticareti ağının zaten var olduğunu keşfettiler. Avrupa'nın ticari varlığı oldukça yeniydi. Goa'ya kadar uzanan Okyanus ticaretinin hâkimi olan Portekiz'in denizlerdeki üstünlüğü üç kralın öldüğü Vâdilmezâhin (1578) savaşıdan sonra kırılma yaşadı. Taçsız kalan Portekiz Krallığı üzerinde annesi Portekiz prensesi olması sebebiyle hak iddia eden İspanya Kralı II. Felipe 1580'de Portekiz'i ilhak etti. Portekiz'in makus talihi bu tarihten itibaren başladı. 1640'a kadar Portekiz ve sömürgeleri artık Madrid'den yönetilmekteydi. İspanyol bürokrasisinin yavaşlığı ve İspanya kralının merkeziyetçi ve mutlakiyetçi siyaseti, Portekiz girişimini yavaşlatıp denizlerdeki teknolojik yenilikleri takip etmektен alıkoydu. Ademi merkeziyetçi siyaset güden İngiltere'nin denizcilikteki hızlı yükselişi aynı tarihlere rastladı. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin gemilerinin Surat merkezli olmak üzere Hint ve Basra körfezindeki varlığı Portekiz Donanması tarafından önlenemez bir hal aldı. Bu noktada Safevi ipekli mallarına İngilizlerin ilgisi karşısında duyarsız kalmayan Şah Abbas, genişleme siyaseti güderek Basra Körfezi'ndeki stratejik kaleleri Portekizlilerden aldı. Son kale Hürmüz'ün kaybı iki yüzyıllık Portekiz genişlemesinin sona erdiğini işaret etmekteydi.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

A Cronicle of the Carmalites in Persia an the Papal Mission of the XVIIth and XVIIIth Centuries, Vol. I, London: Eyre & Spottiswoode (Publishers), 1939.

Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 11077, Folios 186, 187, 199, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 218.

Torre de Tombo (Portekiz Ulusal Arşivi)'dan: *Documentos remetidos da Índia ou Livros das Monções, Publicados de Ordem da Classe de Ciências Morais, Políticas e Belas-Letras da Academia das Ciências de Lisboa, Tomo V*, Imprensa Nacional, Lisboa 1935, s. 255.

Torre de Tombo (Portekiz Ulusal Arşivi)'dan: *Documentos remetidos da Índia ou Livros das Monções, Publicados de Ordem da Classe de Ciências Morais, Políticas e Belas-Artes da Academia das Ciências de Lisboa, Tomo VII*, Imprensa Nacional-Casa da Moeda, Lisboa 1975, s. 204.

Torre de Tombo (Portekiz Ulusal Arşivi)'dan: *Documentos remetidos da Índia ou Livros das Monções, Publicados de Ordem da Classe de Ciências Morais, Políticas e Belas-Artes da Academia das Ciências de Lisboa, Tomo VIII*, Imprensa Nacional-Casa da Moeda, Lisboa 1977, s. 345.

Torre de Tombo (Portekiz Ulusal Arşivi)'dan: *Documentos remetidos da Índia ou Livros das Monções, Publicados de Ordem da Classe de Ciências Morais, Políticas e Belas-Artes da Academia das Ciências de Lisboa, Tomo IX*, Imprensa Nacional-Casa da Moeda, Lisboa 1975, s. 189-190.

Kronik Eserler

Bocarro, Antonio, *Decada 13 da Historia da India*, Parte I, Ordem da Classe de Sciencias Moraes, Politicas e Bellas-Lettras da Academia Real Das Sciencias de Lisboa, E Sob a Direcção de Rodrigo José de Lima Felner, Lisboa 1876.

Craesbeeck, Paulo, *Commentarios do grande capitam Ruy Freyre de Andrada : em que se relatam suas proezas do anno de 1619. em q partio deste Reyno por geral do mar de Ormuz, & costa da Persia, & Arabia até sua morte / tirados de humas relações, & papeis verdadeyros por industria de Paulo Craesbeeck...* - Em Lisboa : por Paulo Craesbeeck, & a sua custa, 1647.

Figueroa, Don García de Silva y, *Comentarios de D. García de Silva y Figueroa de la embajada que de parte del rey de España don Filipe III hizo al rey Xa Abbas de Persia*, Tomo II, La Sociedad de Bibliófilos Españoles, Madrid 1905.

Kitap ve Makaleler

Boxer, C. R., "Anglo-Portugues Rivalry in the Persian Gulf, 1615-1635", *Chapters in Anglo-Portugues rivalry in the Persian Gulf*, in Edgar Prestage, ed., Watford 1935, 46-129.

Boxer, C. R., *Commentaries of Ruy Freyre de Andrada, in which are related his exploits from the year 1619, in which he left this Kingdom of Portugal as General of the Sea of Ormuz, and Coast of Persia, and Arabia, until his Death*, George Routledge & Sons, Ltd. Broadway House, Carter Lane, London 1930, s. 220.

Campos, João, "Some notes on Portuguese military architecture in the Persian gulf: Hormuz, Keshm and Larak", *Revisiting Hormuz. Portuguese Interactions in the Persian Gulf Region in the Early Modern Period*, Ed. Dejanirah Couto – Rui Manuel Loureiro, Calouste Gulbenkian Foundation, Harassowitz Verlag, Wiesbaden, 2008.

Dejanirah Couto – Rui Manuel Loureiro, *Ormuz, 1507 e 1622*, Tribuna da História, Lisboa 2007.

Fernández, Luis Gil, *El Imperio Luso-Español y La Persia Safávida (1606-1622)*, Tomo II, Fundación Universitaria Española, Madrid 2009.

Naki, Emrah "İran Ve Levant Arasındaki İpek Ticaretine Alternatif Yollar Arayışı: Tengiz Bey'in Elçiliği" *Tarihte Diplomasi*, Ed: Can Eyüp Çekiç, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, Nevşehir 2022, s. 71.

Hannay, David, "the Taking of Ormuz, *Blackwoods Magazine* 215, No: 1302, William Blackwood and Sons, Edinburg 1924.

Wilson, Arnold T., *The Persian Gulf: An Historical Sketch from the Earliest Times to the Beginning of the Twentieth Century*, At the Clarendon Press, Oxford 1928, s. 144-145.

Extended Abstract:

Shah Abbas, who has been at war with the Ottoman Empire since 1603, sought ways to establish a military alliance with the Western states in order to press his enemy from different fronts at the same time by making various contacts. He contacted the King of Spain through his ambassadors in order to change the route of the silk trade, which reached the Ottoman lands through Iran, especially with the intention of dealing a blow to the Ottoman economy.

The Spanish Palace, which had exchanged views with the Portuguese Council and the State Council, had previously accepted the silk treaty in accordance with the route suggested by Shah Abbas through the Safavid envoys Roberto Sherley and Tengiz Bey, who had come to Madrid simultaneously. Accordingly, Iranian merchants would transport the silk bales they brought to Hormuz to Europe via the Hormuz-Goa-Lisbon trade route with Portuguese ships. At this point, the duty of the Kingdom of Spain-Portugal was to blockade the Red Sea passage with a large armada and to stop the ships going from India to the Ottoman ports. Thus, the income of the Ottomans from the Indian trade would be cut off, and the eastern trade would be completely shifted to the ports of Portugal and Spain. But first of all, Bahrain had to be returned to Hormuz, which was under the auspices of Portugal, and the occupation of Comorão (Bender Abbas) had to be ended and the fortress built by the Safavids had to be demolished and restored to its former position.

On January 15, 1619, III. Felipe was warning the newly appointed Admiral of the Sea of Hormuz and the Persian and Arabian coasts, Admiral Rui Freire, that foreign ships coming from Europe had entered the Strait of Hormuz in order to trade and make deals with Iran, although the control of the navigation and trade was in the kingdom of Spain and Portugal. A high-level armada under the command of Rui Freire was to be sent to the Persian Gulf to prevent the foreigners from carrying out their plans, to counter the enemies who entered there, and to expel them from there. Thus, the fortress of Hormuz and the merchant ships that came to it could be secured by providing better protection. While controlling the entrance and exit of the Strait of Hormuz, Rui Freire carried with him the order to build a fort to

ensure security on the island of Qeshm, whose wells supplied water to Hormuz. In fact, the Hormuz captain was given the task of building a fortress there in 1614, after Shah Abbas captured Comorão. The only problem was that the island of Qeshm had been in the hands of the Safavids since 1608, and conflict with the Safavids would have been inevitable if the Portuguese had undertaken the construction of the fort.

The Portuguese navy, consisting of two galleons and three orcas carrying 165 cannons and 2000 soldiers, anchored in Lisbon on April 1, 1619, with three cargo ships accompanying it. After spending the winter in Mozambique, the navy under the command of Rui Freire de Andrada reached Trumbaque, one league away from the Hormuz fortress, on 20 June 1620, after a difficult and disease-ridden voyage of about fifteen months. The commander-in-chief wanted to start the construction of the fort of Qeshm as soon as possible as he had been ordered by the King of Spain and Portugal, Philip III. Thus, it was decided to send information to Fernão de Albuquerque, regent of Goa, about how the Armada had arrived from the Kingdom and the state of affairs in Persia, with the galleons to set sail towards Goa in August. In addition, galleons and some fustas were to be equipped to go to Cape lasques, while awaiting the orders of the Goa viceroy, in order to prevent the British from acquiring the silk they exchanged in Persia to the detriment of the Indian state, and especially Hormuz.

British interest in Persia emerged in November 1614. The East India Company's Council in India sent Richard Steel and John Crowther to Shah Abbas' court to gather commercially useful information and obtain the document allowing company ships to trade freely in the Safavid ports. Reaching Isfahan on 14.09.1615, the British gentlemen returned to India with the permission document they obtained from the Shah after staying in the city for 25 days. But the biggest obstacle they faced in the Persian Gulf was the presence of the Portuguese. The British East India Company laid the foundations for the rise of the British Empire in India when it captured Swalley Hole in 1610 and defended it against repeated Portuguese attacks. At their headquarters in Surat, the commercial representatives of the East India Company believed that the Portuguese, who were an obstacle

and threat to British commercial interests, should be expelled from Hormuz, which was strategically located on Persian Gulf trade. Because the Portuguese navy stationed in Hormuz to exercise the exclusive right of the King of Spain and Portugal to "conquer" and trade with India.

The Portuguese Navy reached Cape Cask in a few days and anchored. The Commander-in-Chief immediately sent a terranquim to the ports of Sind and Gaudel, informing the captains there that British ships were waiting at Cape Cask. In the instructions he sent, he warned all the merchant ships in that port to turn to the port of Muscat to go to Hormuz. In the instructions he sent, he warned all the merchant ships going to Hormuz in that port to turn to the port of Muscat. Because there was a risk that the British might spy the way to Sind while they were cruising along the coast of Cape Cask. He ordered the captains of both districts to report to him of the strength and size of the British navy by sailing and fast rowing if they encountered them. He also sent two reliable soldiers with a galliot to a British factory at Cask to carefully gather information on whether and when British ships were arriving. The soldiers returned with the answer that British ships were expected to arrive very soon. At dawn on December 16, 1620, three English ships arrived to take their cargo of silk.

At sunrise on Thursday, January 7, 1621, two English ships advanced straight into the Portuguese navy to retrieve the silk. The British flagship came so close that its stern almost touched the bow of the Portuguese flagship. After the British Vice admiral anchored at the other end of the Portuguese navy, the two flagships engaged in an artillery duel. Soldiers of the British vice admiral cut the ropes of the Portuguese flagship, so, the vice admiral came drifting towards the patache named São Lourenço. But since there was no wind to raise the sails, he attacked the patache and the orca with such vehemence that they could no longer use any of their weapons except those that fired from the bow. While the flagship could not carry a single weapon, the Portuguese navy took great damage against the British navy, which could continue to use all its guns. Without a gust of wind to set sail and leave, the struggle went on until dark. The Portuguese navy was forced to sail under the influence of the weather that came at that

time. The galleons were taking in a lot of water from the holes drilled in them by the cannonballs. But these were soon repaired. When the casualty list was compiled, it was determined that 160 people were killed and 200 injured. For five days the navies advanced on the sea, avoiding the storm. When it was lightened, the Portuguese returned to Cape Cask. But the British had already loaded the silks and left.

As soon as Rui Freire de Andrada returned to Hormuz, he set about building a fortress in the eastern part of the island of Qeshm, where the water wells were located, to carry out the king's order. Although Qeshm Island is in a strategic position in terms of its proximity to Hormuz, the construction of a fortress was to be started as soon as possible in order to ensure the security of the island so that the ships could take water, as it was an important piece of land that could supply water to Hormuz thanks to its water wells. Meanwhile, the Spanish ambassador Don García de Silva y Figueroa, who went to Iran to meet with Shah Abbas, started to prepare to return to Spain after completing his duty. Rui Freire had also boarded the ship for Goa a few days before Andrada's arrival in Hormuz. When the Spanish Ambassador came to Hormuz, he asked his acquaintances to contact Rui Freire de Andrada on his behalf. He advised that under no circumstances should he try to build a fort on the island of Qeshm because he could not hold on there, but should instead try his best to defend the city. With the letters sent from Felipe, the Shah was requested the return of Comorão (Bender Abbas), which he had captured, and the occupied Qeshm. Otherwise, the letters of the king stated that Rui Freire de Andrada would build a castle in the area where the water wells were located in Qeshm and would engage in the struggle to regain the lost places, were known by everyone in Hormuz. Shah Abbas responded harshly to the request of the King of Spain and Portugal. This attempt, which would lead to the rage of Shah Abbas, carried great risks. Figueroa said that a spree of waging war on their own soil against a mighty ruler, supported and aided by a deceitful European nation like the British, would endanger the Portuguese presence in Hormuz.

On May 7, 1621, Rui Freire de Andrada arrived with a fleet of 30 galliots, a galley, an orca, and a patache, carrying a total of two

thousand soldiers, along with two galleons equipped with 60 cannons and 270 soldiers, which came in reinforcements from Goa on April 6. He set sail towards Qeshm Island. Tensions in Hormuz became even more intense in June and September 1521, when the construction of the fort near the water sources of the island of Qeshm was completed by royal order. Shah Abbas then sent the monk Nicolas Parete, one of the priests of the Saint Augustine order, from Isfahan to convey his warning to Hormuz and ask if the Portuguese wanted to fight. In the face of the actions of the Portuguese navy, the Safavid forces gathered and advanced towards the coast until mid-September and entered a state of war.

The British in Surat reached Cask with four ships and two pataches and took the Persian silk. The Portuguese navy, which had to defend itself against the Safavids, could not leave its position and intervene with the British. Shah Abbas actually did not consent to the silk being taken by the British. However, he turned a blind eye to the British aid in the capture of the fort built on the island of Qeshm. While Imam Kulu Khan was in Minab, he had applied many times to the British commanders who had come to buy Iranian silk to ask for help with the Kashm and Hormuz campaign, and offered to offer all kinds of commercial incentives in return. The privileges granted to the British by Shah Abbas could be revoked if they refused help. He even threatened to seize the silk sold to British merchants by reaching the shore from Isfahan. This situation left the British in a dilemma. However, Edward Monox, the representative of the British East India Company, and Thomas Rastel, acting in line with commercial interests, signed an agreement with Imam Kulu Khan representing Shah Abbas on behalf of the King of England to expel the Portuguese from the Persian Gulf. According to this agreement: British ships would provide assistance to the Safavids against the Portuguese in Qeshm and Hormuz, and if Hormuz was captured, the island would be divided and get under the British and Safavid rule. Hormuz Fortress was to be equipped with half British and half Safavid troops. Ports and forts captured in India were to be divided equally between the two states. British and Safavid ships would be exempted from customs duties in Indian trade. Tax revenues from foreign ships would be divided equally between the two states. All Christian prisoners would be left to the

British, and Muslim prisoners to the Safavids. However, Rui Freire, the commander of the fortress of Qeshm, and Simão de Melo, the commander of the fortress of Hormuz, would be handed over to the Safavids if captured. The ammo and supplies obtained were to be shared equally.

A few days later, the British fleet appeared 36 nautical miles from the Hormuz fortress. The next day, when they reached a distance of less than three hundred steps to the Qeshm Fortress with all their strength, it was not noticed that the British had come so close in Hormuz. The British Navy anchored in front of Qeshm Fortress at around four o'clock the next day. During the siege of Qeshm Castle, the number of Safavid troops under Imam Kulu Khan reached five thousand. From their anchorage, the British ships began to beat the weak Qeshm Fortress walls with artillery. Ultimately, the clashes lasted for eight days and ended with the Safavid-British victory on February 21, 1622. Rui Freire and the leading captains with him were put on the British ship Lion and sent to Surat. But Rui Freire managed to escape and went to Goa.

According to the information given by the spies sent by Simão de Melo, the king of Hormuz and the commander of the castle, the purpose of the British, who turned to Comorão after capturing the Qeshm Island, was to take the silk in Cask and continue on their way. In the face of this news, the Portuguese did not take any measures neither in the city nor in the castle. On February 22, 1622, the Comorão sea appeared to be full of terrada class vessels. Simão de Melo ordered twelve rowing ships under Gonzalo da Silveira to be intercepted. He ordered the captains of the galleons, together with all the soldiers under his command, to rush to help protect the people on the coast. On February 23, around 280 terradas carrying seven thousand men led by Imam Kulu Bey came upon Hormuz. Then Don Gonzalo da Silveira turned around in fustas and went out to prevent him. Frightened by the superiority of the Portuguese at sea, he sought help from the British. Thanks to the British protection, who came to help with two patache-class ships, the Safavids advanced towards the city and landed without any resistance. Simão de Melo had all the artillery and ammunition transferred to the castle. Since the people

had already taken shelter in the castle, the Safavids occupied the city in a short time. They completed their preparations for the attack by easily placing their cannons without encountering the defensive fire from the castle. They placed a total of thirty-eight cannons to target the goal from different directions.

On April 28, the Safavids blew up two tunnels under the bastion of Santiago on the sea side. Due to the damage done to the bastion, the road was so unobstructed that donkeys and horses could easily pass through the ruins. The Safavid soldiers advanced through the rubble and succeeded in killing Baltazar de Chaves, the commander of the fortification of Santiago, and twelve or thirteen men with him. They burned and sank the galleys and galleons in the harbor. By May 3, more than four hundred soldiers surrendered to the Safavid forces. Those who surrendered along with the women, children and slaves were taken to Muscat on two British patache class ships. One of the two pataches carrying Simão de Melo with the treasury first stopped in Gaudel/Chaul and then went on to Sind due to the storm. The patache then moved on to Muscat, where it stayed with the others to spend the winter for two months. Although Simão de Melo managed to escape, he did not go to Goa, but stayed in Arab lands because he was afraid of being judged for the loss of Hormuz. However, Luis de Brito was tried and sentenced to death in Goa, as he was seen as the head of those who wanted the surrender of the Hormuz fortress.